

DOI: 10.32347/2786-7269.2026.16.662-674

УДК329.17

д.політ.н., професор **Перегуда Є.В.**,
pereguda.iev@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-7561-7193,
Київський національний університет будівництва і архітектури,

ФОРМУВАННЯ «СТЕЖКИ ЗАЛЕЖНОСТІ» УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Актуальність дослідження українського націоналізму зумовлена тим, що цей рух значною мірою впливає на державотворення в Україні. Але націоналістичні партії ніколи не очолювали процеси, які призводили до втілення їх ідей, ніколи не завойовували серця широкого загалу українців. Це було зумовлено широким спектром причин. Наша гіпотеза полягає в тому, що однією з них є ідеологічні постулати націоналізму, формування яких відбувалось історично.

Метою статті є аналіз ідеологічних засад українських націоналістичних партій та організацій, які діяли на теренах Наддніпрянської України на зламі ХІХ-ХХ ст.ст., зокрема на предмет їх відповідності реаліям суспільного розвитку

Становлення націоналізму в Україні відбувалось на етапі зрілого капіталізму, а також під впливом європейських ідеологічних течій. Капіталізм призвів до розвитку освіти, залучення широких мас до суспільно-політичного життя, «націоналізації» суспільних рухів. Водночас в Європі відбувається трансформація концепції нації від етнічної до політичної її моделі. Розвиток України гальмували залишки феодалізму. Соціальна структура була деформована.

Орієнтирами, які дозволили оцінити ідеологічні конструкти націоналістів, слугували ідеї провідних українських мислителів М. Драгоманова, М. Грушевського, Лесі Українки.

У статті проаналізовані ключові ідеї програмних документів «Братства тарасівців», Української народної партії, праць М. Міхновського щодо ролі націоналізму, мети діяльності цього руху, його стратегії й тактики. З'ясовано, що не усі ці ідеї відповідали завданням, які стояли перед суспільством. Акцентовано на суперечностях цих ідей з точки зору перспектив визвольної боротьби, зокрема між уявленнями про головну мету та етапами її досягнення тощо. Вони й сформували ту «стежку залежності», якою націоналізм крокував тривалий час й часом крокує й досі, що обмежує його політичний потенціал.

Ключові слова: ідеологія; націоналізм; нація; етнічна нація; партійна програма; «Братство тарасівців»; Українська народна партія; Микола

Міхновський.

Актуальність. Націоналізм є однією з провідних політичних ідеологій. Це також політичний рух, який призвів, зокрема, до формування сучасної системи національних держав. Стосується це й України. Але, на відміну від багатьох країн, в Україні націоналістичні партії ніколи не очолювали політичний процес, який призводив до реалізації цілей, закладених у їх програмах. Причини цього лежать у сфері ресурсного забезпечення, тактичної майстерності, привабливості лідерів тощо. Водночас, на нашу думку, ще одна причина стосується ідеологічного розвитку націоналістичного руху. Його ідеологічні засади не відповідали завданням, які стояли перед суспільством, були непривабливі для широкого загалу. Ми допускаємо, що ці недоліки виникли історично, через формування «стежки залежності», зійти з якої було складно. Тому об'єктом дослідження є організації та їх лідери, які діяли на етапі становлення націоналістичного руху. Передумови його ідеології поставали й раніше, наприклад, в періоди релігійної полеміки та козацьких війн, але це предмет інших досліджень. Водночас ідеологічні засади руху, закладені на зламі ХІХ-ХХ ст., значною мірою визначили подальшу його траєкторію.

Діяльність «Братства тарасівців», Української народної партії (далі – УНП), їх лідерів – І. Липи, М. Міхновського та ін. – була об'єктом численних наукових досліджень. Їх діяльність в цілому та, зокрема, ідеологічну вивчали функціонери самого націоналістичного руху П. Мірчук, А. Волинець, Є. Євтимович, Ю. Коцюбинський, Ю. Коллард та ін., сучасні дослідники І. Курас, Ф. Турченко, В. Волковинський, Б. Галайко, В. Головченко, М. Горелов, М. Кармазіна, А. Коцур, Ю. Левенець, В. Малиновський, С. Наумов, Т. Осташко, Р. Семків, В. Солдатенко, а в останні роки – О. Бойко, І. Стамбол, О. Тимошенко, Ю. Фігурний, Ю. Юзич та ін. До цього долучались цілі інституції, зокрема, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень, Інститут національної пам'яті. Останніми роками до теми звертаються й в рамках публіцистики. Відмітимо такі ресурси як «Батьки-засновники», «Історія без міфів» тощо, де експертами є в т.ч. вказані вчені. Усі вони приділяли увагу реконструкції національної ідеї у формулюванні цих організацій та лідерів тощо. Реалізується проєкт «Микола Міхновський і Харківська громадська бібліотека у світлі публікацій». [16] Водночас нас часто не задовольняють оцінки, які надаються. Позитивна характеристика націоналістичних ідей зовсім не виключає аналізу того, чому цим структурам не вдалося досягти на певних етапах поставлених цілей, завоювати серця українців. До аспектів цієї тематики звертався й автор статті [13-15], але за час, що минув, з'явилися нові дослідження та факти, які змушують скоригувати наші оцінки.

Метою статті є аналіз ідеологічних засад українських націоналістичних партій та організацій Наддніпрянської України на зламі ХІХ-ХХ ст., зокрема на предмет їх відповідності реаліям суспільного розвитку. Об'єктом дослідження є система ідей таких організацій як «Братство тарасівців», УНП, їх лідерів, насамперед М. Міхновського.

Методи та методологія. При дослідженні формування ідеологічної «стежки залежності» українського націоналізму використовувались такі теоретико-методологічні підходи як структурний функціоналізм, історичний інституціоналізм тощо. Становлення ідеологічних засад вивчалось як обумовлене особливостями соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку Наддніпрянщини. Застосовувались такі методи як аналіз та синтез, контент-аналіз тощо.

Виклад основного матеріалу. Розвиток націоналізму, як й решти політичних рухів в Україні, був наслідком становлення капіталізму, Наддніпрянщина стала найбільш індустріально розвиненим регіоном імперії.

У Європі капіталізм призвів до розвитку освіти, залучення широких мас до суспільного життя, «націоналізації» суспільних рухів, становлення державності. Водночас поступово відбувається трансформація концепції нації від етнічної в напрямі політичної її моделі. Важливо також зазначити, що на зламі ХІХ-ХХ ст. ідеологією, яка найбільш інтенсивно розвивалась в Європі, був марксизм (соціал-демократія).

Розвиток України в складі Російської імперії гальмували залишки феодалізму, наслідками яких були аграрне перенаселення, зубожіння. Близько 80% мешканців Наддніпрянщини були неписьменними. Соціальна структура була деформована. Панівні класи були неукраїнцями або русифікованими. За ментальними властивостями селяни здебільшого були українцями, але їх свідомість була іншою, ніж інтелігенції. Для останньої нація – це політика, для перших – земля й хліб. Український робітничий клас розвивався, але регіонально нерівномірно, на нього впливали інші культури. [15, с. 89]

Орієнтирами, які дозволять оцінити ідеологічні конструкти «Братства тарасівців», УНП, для нас є ідеї М. Драгоманова про єдність соціальних та національних завдань українського руху, М. Грушевського – про те, що для українців мотивом боротьби проти чужинців завжди були прагнення справедливості, землі та волі, Лесі Українки – зокрема, про політичні союзи на різних етапах визволення.

На думку дослідників, «Братство тарасівців» було «першою ланкою на шляху утворення справжніх політичних партій у Східній Україні. Вони першими в Наддніпрянщині поставили на перший план не культурницькі питання, ...а політичні і економічні питання». [5] О. Тимошенко вважає, що саме тарасівці

заклали стрижень ідеології українського націоналізму. [17, с. 336] І. Гирич наводить думку А. Жука про те, що для тодішніх політиків ідеї «Братства» «були чужими, тобто ми, перші політики-партійці, пили з інших джерел воду ідеологічну, і ці джерела були російської політичної думки. Тому ...не було партії, скажімо, націонал-демократичного типу як такого». [4]

Напрям діяльності «Братства» Б. Галайко називає «передовсім національне просвітництво – в найширшому значенні, а саме: підтримка та поширення української освіти, розвиток національної культури (особливо мови), виконання заповітів Шевченка..., бібліотечна і книговидавнича справа (розповсюдження книг, зокрема й заборонених цензурою), виховання нового покоління, насамперед власних дітей, в українських національних традиціях), консеквентність (у сучасному розумінні – націоналізм). [3, с. 81] При оцінці цих напрямів слід враховувати, що тоді означала культурницька робота. Вона мала саме політичний підтекст, бо руйнувала соціальну основу самодержавства. Саме цей аспект культурно-просвітницької діяльності став причиною розходжень між українофільством та течією, яку представляв М. Драгоманов. Самі тарасівці називали свою діяльність «культурно-політичною». «Тарасівці вбачали завданням своєї поточної роботи й творення української національної самосвідомості, ідентичності». [3, с. 80]

Тому вони не могли обійти в своїх працях питання перспектив соціальних перетворень. Їх ідеологічні засади були закладені в «Profession de foi молодих українців» [20], «Проекті Статуту» тощо. Зокрема, вони виступали за суспільство, в якому б «не було ні мужика, ні пана, ні визискувача». [20, с. 25] Отже, вони були не меншими соціалістами, ніж деякі партії, які виникли пізніше. Водночас що треба зробити для досягнення цього стану, вони не прописували в своїх документах.

Прийнято вважати, що своєю метою «Братство» проголошувало створення української держави. Але такої мети в «Profession de foi» немає. Натомість тут йдеться про майбутню російську федеративну державу, до якої мали входити й українські землі. [20, с. 25] Можливо, це мала бути перехідна ланка до української держави? Тарасівці на це відповідають так. Проміжну мету декларувати допустимо, але якщо не випускаєш з уваги кінцеву. Але ж досягнення проміжних цілей передбачає співробітництво з тими, хто їх поділяє, нехай вони не погоджуються щодо кінцевої мети. Інакше ти ніколи не досягнеш проміжних цілей. Або навіть якщо вони будуть досягнуті, то зусиллями тих, кого ти вважаєш відступником, і саме вони очолять цей процес. Тобто, у цьому випадку доцільне блокування з тимчасовими попутниками. Але цю проблему тарасівці оминали. До речі, на відміну від М. Грушевського, М. Порша та інших українських соціалістів, які, теж пропагуючи федерацію та

автономію, визначали перспективи еволюції від автономії до державності.

Також незрозуміло, як перспектива федерації узгоджувалась з принципом соборності України, ініціаторами гасла якої тарасівці були. Бачення перспективи й у цьому питанні відсутнє. Тому складається враження, що на той час уявлення про соборність були обмежені тактичною метою – «перенесенням ваги культурно-політичної справи в Галичину». [20, с. 23]

Враховуючи сказане, виникає питання, чому ж тарасівців зараховували до націоналістичного крила української політики. Адже ідею незалежності у майбутньому поділяли також галицькі націонал-демократи й соціал-демократи, деякі наддніпрянські соціалісти. На нашу думку, це змушують зробити кілька моментів. Це, зокрема, «акцентування на вольовому началі як рушії суспільного розвитку», декларування того, що вони «борються за права нації, а не певного класу». [15, с. 89] Й тут ми зтикаємось з деякими суперечностями, властивими ідеології тарасівців, зокрема щодо їх розуміння нації. Згідно з «Проектом Статуту», членом «Братства» міг бути кожен, хто співчував українській справі, не зважаючи на національність. Тобто вони керувалися концепцією політичної нації? Але їх соціалістичні гасла пояснювались етнічним розумінням українства. Отже, якщо йдеться про програму дій, тарасівці керувалися концепцією етнічної нації, а якщо про соціальну базу – політичної.

Ще одну особливість ідеології тарасівців демонструє їх ставлення до цілей культурницької роботи, зокрема в сфері мовної політики. Стверджуючи, що «нарід, що не має письменства на рідній мові, не становить і нації» [20, с. 23], вони були за те, щоб українська мова запанувала й у загально-суспільній, й у приватній сфері. [20, с. 23-24] А тут маємо суперечність з європейським розумінням націоналізму, та й з іншими політичними ідеологіями, зокрема, соціалізмом, який «братчики» декларували. Адже усі вони базувались на тій правовій доктрині, яка розрізняла публічне та приватне. Тарасівці цього постулату не дотримувались.

Ще один момент. На думку деяких дослідників, діяльність «Братства» занепала, оскільки воно «не мало конкретної програми дій». [1] З цим фактично погоджується й С. Наумов, який відмовляє Profession de foi в статусі програми. [12, с. 42] А підставою цього, на наш погляд, були вказані суперечності їх ідеології.

На зламі XIX-XX ст. на передові рубежі націоналістичної ідеології висунувся М. Міхновський. [6, с. 443] Б. Галайко характеризує його як одного із чільних ідеологів націоналізму [3, с. 81], УІНП – як ідеолога самостійництва. [2] Останнє пов'язано з тим, що він був автором промови та документа «Самостійна Україна», яка кілька років вважалась програмою Революційної

української партії (далі – РУП). [19, с. 8] У ній М. Міхновський обґрунтував мету створення Української Самостійної Держави. [19, с. 8] Водночас у цьому документі практично не було приділено уваги питанням економічних, соціальних, політичних перетворень, тобто шляхам досягнення поставленої мети.

Коли в РУП зросло невдоволення вузьким змістовим ухилом документа, М. Міхновський створив УНП, став, по суті, єдиним її теоретиком. Він був автором таких програмних документів як «Десять заповідей УНП», «Робітницька справа в програмі УНП», «Справа української інтелігенції в програмі УНП», «Націоналізм і космополітизм» тощо.

Ідеї М. Міхновського надихалися, за його словами, європейським націоналізмом ХІХ ст., революціями 1840-вих років («Весна народів»). [7, с. 159] Також він звертав увагу на те, що тоді європейська соціал-демократія активно досліджувала національне питання (праці К. Каутського, О. Бауера та ін.), що давало аргумент на користь актуальності націоналістичних доктрин.

У концентрованому вигляді його ідеї були викладені, зокрема, у «Десяти заповідях УНП»: «1. Одна, Єдина, Неподільна, Самостійна, Вільна, Демократична Україна, Республіка робочих людей – це ідеал української людини, за здійснення якого ти повинен боротися, не шкодуючи свого життя. 2. Усі люди твої брати. Але москалі, поляки, мадяри й жиди – це вороги нашого народу, як довго вони панують над нами й визискують нас. 3. Україна для українців, тому виганяй з неї всіх ворогів-зайдів. 4. Усюди й завжди вживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів. 5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народові й тобі. 6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до народних ідеалів. 7. Не зробишся ренегатом-відступником 8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України. 9. Допмагай своєму землякові поперед усіх, держись купи. 10. Не бери собі дружини в чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами; не приятелюй із ворогами нашого народу, бо цим ти додаєш їм сили й відваги; не накладай вкупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш». [11, с. 141-142] З «заповідей» випливало, зокрема, те, що, як й тарасівці, він не розрізняв публічне та приватне, але чіткіше, ніж вони, акцентував на концепції етнічної нації. Акцент М. Міхновського на концепції етнічної нації мав на меті, зокрема, подолання суперечностей, які були властиві тарасівцям.

Головною рушійною силою боротьби, на думку М. Міхновського, була інтелігенція. В цьому він співпадав з Лесею Українкою. Це обумовлювалось специфікою капіталізму, розвитком освіти та науки, демократизацією політики. Логічно, що «масовізація» суспільного життя мала наслідком «націоналізацію»

інтелігенції. Вона, на думку М. Міхновського, мала не лише «розплющити очі рабам», а й безпосередньо взятися за зброю. Але виникали інші проблеми. По-перше, масовий капіталізм вів до стрімкого поглиблення соціальної та, відтак, політичної диференціації. По-друге, що є зброєю за умов демократизації.

Ще одна суперечність була пов'язана з тодішнім поширенням ліберальних концепцій. М. Міхновський формально не відторгує ліберального гуманізму, називає себе «козмофілом», викриває самодержавство за придушення прав і свобод. Але аналізує їх крізь призму етнічного націоналізму. Майбутня держава для нього – «держава одноплемінного національного змісту». Саме в національних спілках, уважає М. Міхновський, «індивідуальність набирає сили, краси й розцвіту». [8, с. 159] Отже, права людини для нього та УНП, по суті, існують як колективні, а не особистісні, що суперечить європейським тенденціям розвитку капіталізму й націоналізму. Дійсно, індивідуальність не може себе проявляти поза соціальними відносинами, але в працях М. Міхновського відсутнє теоретичне обґрунтування співвідношення, наприклад, між свободою як вибором і примусом до свободи.

Намагався він подолати й суперечність між соціалістичними та національними завданнями. Але його концепція надто далека від доктрин й М. Драгоманова, й Лесі Українки. Документи УНП містили традиційні вимоги соціалістів, зокрема усупільнення виробництва, інші заходи (8-годинний робочий день, мінімальна зарплата, безкоштовна медицина, впровадження інспекції праці тощо). Але це подолання також здійснювалось в рамках концепції етнічної нації. М. Міхновський вважав, що робітники конкурують за робочі місця, відтак в імперіях російські та польські робітники ніколи не дадуть українцям змогу працевлаштуватись [9, с. 140]. Звідси випливає, що лише українська держава здатна захистити українських робітників, що у безробітті винуватий не капітал, а робітники іншої національності, які відтак перетворюються на ворога українського пролетаріату. Тому приватна власність має бути ліквідована, заводи – одержавлені, а неукраїнці, включно робітників, вигнані з України, або в майбутній державі мала допускатися дискримінація робітників за етнічною ознакою [18, с. 112]. Ці ідеї не лише суперечили тодішньому соціалізму, а й наближались до концепції націонал-соціалізму.

Схоже містилося й в аграрній програмі УНП. Вона включала звичні соціалістичні вимоги націоналізації землі, передачі її в користування селянам, переходу до орендного фермерства, нормування орендної плати, яку селяни виплачують поміщикам (останнє, очевидно, на перехідний період). Але щодо націоналізації землі планувалось, що землі поміщиків-українців будуть викопувати, в т.ч. за державний кошт, а росіян, поляків – конфісковувати безкоштовно. Цікаво дізнатися, як ставились селяни-українці до того, що за

рахунок їх податків мали виплачуватись компенсації поміщикам.

Етнічне розуміння націоналізму поширювалось й на систему державного управління. У майбутній українській державі на управлінські посади не могли претендувати представники неукраїнської національності. [10, с. 149]

М. Міхновський також прагнув розв'язати вказану щодо тарасівців суперечність щодо етапності досягнення цілей визволення. На нашу думку, йому це не вдалося. Його концепція теж суперечлива. З одного боку, УНП називає розв'язання національного питання «порогом, через який народи вступають у чистий святий храм соціалістичного устрою». Тобто соціалістична революція можлива лише в національних державах, що співпадало з доктриною галицького еседака Ю. Бачинського, але суперечило тодішній марксистській концепції, а також концепції М. Грушевського.

Відсутність у працях М. Міхновського несуперечливого теоретичного бачення проміжних етапів національного та соціального визволення призводила до комічних гасел. У «Самостійній Україні» проголошувався принцип «невтручання царського уряду у внутрішнє життя української республіки», з чого випливало, що цю республіку (незалежну або автономну) М. Міхновський уважав можливою за умов збереження російського самодержавства. Але ж саме її проголошення означало крах самодержавства. Ця суперечливість призводила до ще одного недоліку, а саме недооцінки проблеми соціальних та політичних союзів, на важливість якої звертала увагу Леся Українка. Оцінка «демократії пануючої нації» як «страшної річі для поневоленої нації» [9, с. 139] віддзеркалювала певні реалії на майбутнє, але ігнорувала те, що на етапі боротьби з самодержавством ця «демократія» була союзником національно-визвольного руху.

Водночас, всупереч вищесказаному, документи УНП припускали існування перехідних етапів на шляху до національної держави, а саме автономію України. Більше того, в роки Першої світової війни М. Міхновський закликав підтримати царат. Можливо, він сподівався, що самодержець об'єднає під своїм скипетром усі українські землі й таким чином втілить ідею соборності України? Але нам здається, що Д. Донцов більш логічним, коли пов'язував майбутню соборну Україну з перемогою Австро-Угорщини.

Отже, перехід до концепції етнічної нації, на нашу думку, не сприяв чіткому теоретичному баченню перспектив української революції, втілення цілей націоналістичного руху. Проблема соціально-політичних союзів залишилась невирішеною. Гасло об'єднання з «одноплемінниками» не давало змоги пояснити трудівникам, чому вони мають об'єднуватися з панівними групами. Теза про те, що робітницький рух «став із космополітичного національним», була справедлива для Європи, де трудівники домоглись

демократичних механізмів формування влади. Іншою була ситуація в Російській імперії, де держава не виражала інтереси ані національностей, ані широких соціальних верств.

Висновки. Отже, на зламі XIX-XX ст. у програмних документах таких організацій Наддніпрянщини як «Братство тарасівців» та Українська народна партія, працях їх лідерів, зокрема М. Міхновського, сформувалась ідеологічна «стежка залежності» українського націоналізму, яка домінувала наступні кілька десятиліть. Вона включала: акцентування на політичних методах боротьби; проголошення української держави як головної мети діяльності руху; надання питанню розвитку української культури політичного значення, недооцінку поділу права на публічне та приватне; домінування концепції етнічної нації, що пояснювалось, зокрема, специфікою імперії, але також ігноруванням деяких європейських тенденцій розвитку націоналізму; відсутність несуперечливого теоретичного обґрунтування послідовності етапів визволення; фактичне ігнорування проблеми соціально-політичних союзів. Хоча в цілому націоналізм здійснював значний вплив на розвиток політичної палітри в Україні, деякі з цих складових, на нашу думку, не відповідали реаліям суспільного розвитку та обмежували потенціал українського націоналізму.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з дослідженням точок біфуркації, з якими зіткнулась ідеологія націоналізму надалі – в період Другої світової війни, становлення інформаційного суспільства в другій половині XX ст. та на початку XXI ст., функціонування незалежної Української держави. Інтерес представлятиме, як цей рух адаптувався до стрімкого розвитку комунікаційних технологій, глобалізації соціальних, економічних та політичних процесів, бюрократизації державного управління тощо.

Список використаних джерел:

1. 125 років «Братства Тарасівців» – першої політичної організації, що виступала за вільну соборну Україну. URL: <https://surl.lu/pfetr> (дата звернення: 01.12.2025).
2. 1873 – народився Микола Міхновський, ідеолог самостійництва. URL: <https://surl.li/kjhrys> (дата звернення: 28.10.2025).
3. Галайко Б. Братство тарасівців в політичній мобілізації українців. *Українознавство*. 2016. №4(61). С. 76-83. URL: <https://surl.li/nryoir> (дата звернення: 08.12.2025).
4. Грабовський С., Стріха М., Гирич І. Братство тарасівців. <https://www.radiosvoboda.org/a/948628.html> (дата звернення: 11.11.2025).
5. Дрібниця В.О. «Братство тарасівців», його роль у розвитку українського національно-визвольного руху. URL: <https://surl.li/jehbjc> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Малиновський В. Міхновський Микола. *Денисенко В.М., Угрин Л.Я., Шипунов Г.В. та ін. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник*. За заг. ред. Н.М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2014. С. 443–444.
7. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила. *Націоналізм: Антологія*. Упор. О.Проценко, В. Лісовий. К. : Смолоскип, 2000. С. 159–160.
8. Міхновський М. Націоналізм і космополітизм. *Семків О.І., Поліщук М.В., Остудін*

В.І. та ін. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія*. За ред. О.І. Семківа. Львів : Світ, 1996. С. 158–160.

9. Міхновський М. Робітнича справа в програмі Української Народної партії. *Семків О.І., Поліщук М.В., Остудін В.І. та ін. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. : Хрестоматія*. За ред. О.І. Семківа. Львів : Світ, 1996. С. 138–141.

10. Міхновський М. Самостійна Україна. *Націоналізм: Антологія*. Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 147–158.

11. Міхновський М. Х заповідей УНП. *Семків О.І., Поліщук М.В., Остудін В.І. та ін. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. : Хрестоматія*. За ред. О.І. Семківа. Львів : Світ, 1996. С. 141–142.

12. Наумов С.О. Братство тарасівців. *Український історичний журнал*. 1999. №5. С. 36–44. URL: <https://surli.li/dyfbfg> (дата звернення: 29.11.2025).

13. Перегуда Є.В. Діалектика соціального та національного визволення у поглядах українських революціонерів кінця XIX – початку XX ст.: історична стежка залежності. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса*. 2017. №5-6 (91-92). С. 56-67.

14. Перегуда Є.В. Політична думка України на зламі XIX-XX століть. Вдовичин І., Вільчинська І., Перегуда Є. та ін. *Історія політичної думки України: підручник*. За заг. ред. Н.М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017. С. 216-239.

15. Перегуда Є.В. Теоретичні суперечності як «родимі плями» українського націоналізму (кінець XIX – початок XX ст.). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 12. С. 89–92. URL: <http://surli.li/fizqe> (дата звернення: 01.12.2025).

16. Проєкт «Микола Міхновський і Харківська громадська бібліотека у світлі публікацій». URL: <https://surli.cc/uregjh> (дата звернення: 18.11.2025).

17. Тимошенко О. Розвиток української національної ідеї М. Міхновського в період діяльності УНП. URL: <https://surli.li/tmhvpp> (дата звернення: 05.12.2025).

18. Українська Народна партія і національне питання. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали* : у 3 т. Упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. Б. м: Сучасність, 1983. Т. 1. 1983. С. 110–113.

19. Фігурний Ю. Микола Міхновський — фундатор демократичного українського націоналізму й теоретик модерної держави: 125 років з часу публікації праці «Самостійна Україна» *Українознавство*. 2025. №2(95). С. 8-23. <https://surli.li/egvtqa> (дата зв.: 30.11.2025).

20. Profession de foi молодих українців. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали*. Упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. Б. м. : Сучасність, 1983. Т. 1. С. 19-25. URL: <https://surli.li/yzmgls> (дата звернення: 12.05.2025).

Professor **Ievgen Pehuda**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

FORMATION OF THE “PATH DEPENDENCE” OF UKRAINIAN NATIONALISM (LATE 19TH – BEGINNING OF 20TH CENTURY)

The relevance of the study of Ukrainian nationalism is due to the fact that this movement significantly influences the development of statehood in Ukraine. But nationalist parties have never led the processes that were aimed at the implementation of the ideas they formed, never won the hearts of the general public of Ukrainians. This was due to a fairly wide range of reasons. Our hypothesis is that one of them is the ideological postulates of nationalism, the formation of which took place historically.

The purpose of the article is to analyze the ideological foundations of Ukrainian nationalist parties and organizations that operated in the territory of Dnieper Ukraine at the turn of the 19th-20th centuries, in particular, to examine their compliance with the realities of social development

The formation of nationalism in Ukraine took place at the stage of developed capitalism, as well as under the influence of European ideological trends. Capitalism led to the development of education, the involvement of the broad masses in socio-political life, and the "nationalization" of social movements. At the same time, in Europe, the concept of the nation was being transformed from an ethnic to a political model. The development of Ukraine was hampered by the remnants of feudalism. The social structure was deformed.

The ideas of leading Ukrainian thinkers M. Drahomanov, M. Hrushevsky, and Lesya Ukrainka served as landmarks that allowed us to evaluate the ideological constructs of nationalists.

The article analyzes the key ideas of the program documents of the "Taras Brotherhood", the Ukrainian People's Party, and the works of M. Mikhnovsky regarding the role of nationalism, the purpose of this movement, its strategy, and tactics. It is found that not all of these ideas corresponded to the tasks facing society. The emphasis is on the contradictions of these ideas from the point of view of the prospects of the liberation struggle, in particular, between the ideas about the main goal and the stages of its achievement, etc. They formed the "path dependence" that nationalism walked for a long time and sometimes still walks, which limits its political potential.

Keywords: ideology; nationalism; nation; ethnic nation; party program; "Taras Brotherhood"; Ukrainian People's Party; Mykola Mikhnovsky.

REFERENCES:

1. 125 rokiv «Bratstva Tarasivtsiv» – pershoi politychnoi orhanizatsii, shcho vystupala za vilnu sobornu Ukrainu [125 years of the "Brotherhood of Tarasivtsi" - the first political organization that advocated for a free united Ukraine]. Retrieved December 01, 2025, from: <https://surl.lu/pfetr> {in Ukrainian}.
2. 1873 – narodyvsia Mykola Mikhnovskiy, ideoloh samostiinytstva [1873 – Mykola Mikhnovsky, ideologist of independence, was born]. Retrieved October 28, 2025, from: <https://surl.li/kjhrys> {in Ukrainian}.
3. Halaiko B. Bratstvo tarasivtsiv v politychnii mobilizatsii ukraintsiv [The Taras Brotherhood in the Political Mobilization of Ukrainians]. *Ukrainoznavstvo*. 2016. №4(61). S. 76-83. Retrieved December 08, 2025, from: <https://surl.li/nryoip> {in Ukrainian}.
4. Hrabovskyi S., Strikha M., Hyrych I. Bratstvo tarasivtsiv [The Taras

Brotherhood]. Retrieved November 11, 2025, from: <https://www.radiosvoboda.org/a/948628.html> {in Ukrainian}.

5. Dribnytsia V.O. «Bratstvo tarasivtsiv», yoho rol u rozvytku ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu ["The Taras Brotherhood", its role in the development of the Ukrainian national liberation movement]. Retrieved October 10, 2025, from: <https://surl.li/jehbjc> {in Ukrainian}.

6. Malynovskyi V. Mikhnovskyi Mykola [Mikhnovsky Mykola]. Denysenko V.M., Uhryn L.Ia., Shypunov H.V. ta in. Istoriiia politychnoi dumky: navch. entsykl. slovnyk-dovidnyk. Za zah. red. N.M. Khomy. Lviv: Novyi Svit-2000, 2014. S. 443–444.

7. Mikhnovskyi M. Natsionalizm – vsesvitnia syla [Nationalism is a global force]. Natsionalizm:Antolohiia. Upor. O.Protsenko, V. Lisovyi. K. : Smoloskyp, 2000. S. 159–160.

8. Mikhnovskyi M. Natsionalizm i kosmopolityzm [Nationalism and cosmopolitanism]. Semkiv O.I., Polishchuk M.V., Ostudin V.I. ta in. Politolohiia. Kinets KhIKh – persha polovyna KhKh st. : Khrestomatiia. Za red. O.I. Semkiva. Lviv : Svit, 1996. S. 158–160.

9. Mikhnovskyi M. Robitnycha sprava v prohrami Ukrainskoi Narodnoi partii [Labor issues in the program of the Ukrainian People's Party]. Semkiv O.I., Polishchuk M.V., Ostudin V.I. ta in. Politolohiia. Kinets KhIKh – persha polovyna KhKh st. : Khrestomatiia. Za red. O.I. Semkiv. Lviv : Svit, 1996. S. 138–141.

10. Mikhnovskyi M. Samostiina Ukraina [Independent Ukraine]. Natsionalizm: Antolohiia. Upor. O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv: Smoloskyp, 2000. S. 147–158.

11. Mikhnovskyi M. X zapovidei UNP [The Ten Commandments of the UNP]. Semkiv O.I., Polishchuk M.V., Ostudin V.I. ta in. Politolohiia. Kinets KhIKh – persha polovyna KhKh st. : Khrestomatiia. Za red. O.I. Semkiva. Lviv : Svit, 1996. S. 141–142.

12. Naumov S.O. Bratstvo tarasivtsiv [The Taras Brotherhood]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1999. №5. S. 36-44. Retrieved November 29, 2025, from: <https://surl.li/dyfbfg> {in Ukrainian}.

13. Pehuda Ie.V. Dialektyka sotsialnoho ta natsionalnoho vyzvolennia u pohliadakh ukrainskykh revoliutsioneriv kintsia XIX – pochatku XX st.: istorychna stezhka zalezhnosti [The dialectics of social and national liberation in the views of Ukrainian revolutionaries of the late 19th and early 20th centuries: the historical path of dependence]. Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa. 2017. №5-6 (91-92). S. S. 56-67. Retrieved December 01, 2025, from: <https://surl.li/zszechn> {in Ukrainian}.

14. Pehuda Ie.V. Politychna dumka Ukrainy na zlami XIX-XX stolit [Political thought in Ukraine at the turn of the 19th and 20th centuries]. Vdovychyn I., Vilchynska I., Pehuda Ye. ta in. Istoriiia politychnoi dumky Ukrainy: pidruchnyk. Za

zah. red. N. M. Khomy. Lviv: Novyi Svit-2000, 2017. S. 216-239. Retrieved December 01, 2025, from: <http://surl.li/fizjt> {in Ukrainian}.

15. Perehuda Ie.V. Teoretychni superechnosti yak «rodymi pliamy» ukrainskoho natsionalizmu (kinets XIX – pochatok XX st.) [Theoretical contradictions as “birthmarks” of Ukrainian nationalism (late 19th – early 20th centuries)]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. 2016. № 12. S. 89–92. Retrieved December 01, 2025, from: <http://surl.li/fizqe> {in Ukrainian}.

16. Proiekt «Mykola Mikhnovskyyi i Kharkivska hromadska biblioteka u svitli publikatsii» [Project "Mykola Mikhnovsky and the Kharkiv Public Library in the Light of Publications"]. Retrieved November 18, 2025, from: <https://surl.li/cc/uregjh> {in Ukrainian}.

17. Tymoshenko O. Rozvytok ukrainskoi natsionalnoi idei M. Mikhnovskoho v period diialnosti UNP [The development of the Ukrainian national idea by M. Mikhnovsky during the period of the UNP's activity]. Retrieved December 05, 2025, from: <https://surl.li/tmhvpp> {in Ukrainian}.

18. Ukrainska Narodna partiia i natsionalne pytannia [Ukrainian People's Party and the National Question]. Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti: Dokumenty i materialy : u 3 t. Uporiad. T. Hunchak i R. Solchanyk. B. m. : Suchasnist, 1983. T. 1. 1983. S. 110–113.

19. Fihurnyi Yu. Mykola Mikhnovskyyi — fundator demokratychnoho ukrainskoho natsionalizmu y teoretyk modernoi derzhavy: 125 rokiv z chasu publikatsii pratsi «Samostiina Ukraina» [Mykola Mikhnovsky — founder of democratic Ukrainian nationalism and theorist of the modern state: 125 years since the publication of the work "Independent Ukraine"]. Ukrainoznavstvo. 2025. №2(95). S. 8-23. Retrieved November 30, 2025, from: <https://surl.li/egvtqa> {in Ukrainian}.

20. Profession de foi molodykh ukraintsiv [Profession de foi of young Ukrainians]. Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti: Dokumenty i materialy. Uporiad. T. Hunchak i R. Solchanyk. B. m. : Suchasnist, 1983. T. 1. S. 19-25. Retrieved May 12, 2025, from: <https://surl.li/yzmgls> {in Ukrainian}.